

da vlada Anteja Markovića z mandatom Skupščine in Predsedstva SFRJ že dela na treh tih:

– prvič, Jugoslavija kandidira za status pridružene članice Evropske skupnosti, ta naj bi bil samo prvi korak v smeri polnopravnega članstva,

– drugič, Jugoslavija se vključuje v Evropo preko t. i. koncentričnih krogov, kot je sodelovanje v Pentagonali, v Skupnosti Alpe-Jadran, skupnih aktivnostih podonavskih držav v sodelovanju z EFTA itd.,

– tretjič, šele z rezultati gospodarske reforme, z uvajanjem večstrankarskega sistema, s korenitimi političnimi in pravnimi reformami, bo Jugoslavija morala izpolniti norme, ki so temeljni pogoji za vključevanje v Evropsko skupnost.

Vse to pomeni, da so dejansko presežene dileme o tem, kdaj in kako naj se Jugoslavija vključi v Evropo, da ne bi ostala rezervat nerazvitosti in revščine na evropskem obrobju.

Odgovori na vsa bistvena vprašanja, povezana z Jugoslavijo in Evropo, pa bodo znani šele takrat, ko bodo po vsej Jugoslaviji opravljene večstrankarske volitve in ko se bo vedelo, ali se v Evropo vključuje federativna ali konfederativna Jugoslavija ali državnice, ki bi se mogle oblikovati na njenih tleh.

RUDI RIZMAN

Sestavljenost evropske zgodbe

Zdi se mi, da se bližamo času, če že nismo vanj vstopili, ko ne zadostuje več zgolj evforično – ali še bolje – zelo abstraktno in samo načelno sklicevanje na Evropo. Seveda ne mislim, da sta evforičnost in načelnost pri takih rečeh zanemarljivi, celo nasprotno, oboje je prav gotovo pripomoglo, da pripadnost Evropi ni več v območju prepovedanega in samozatajevanega. Najrazličnejše mentalitete, kulture, jeziki in z njimi kar celi narodi in etnične manjšine (te zadnje celo manj po svoji volji kot prve) so bili odtrgani od najbolj vitalnih in prodornih evropskih tokov. Pustimo ob strani nevšečno vprašanje, ali je sploh mogoče v zgodovini kaj nadoknaditi ali »popraviti«, oz. ali ni neenakomerni družbeni razvoj večni sopotnik, ki si z njim ni mogoče kaj dosti pomagati in ki nas lahko potisne v stanje permanentne letargije. Temu slednjemu smo priča ponekod v Vzhodni Evropi, in morebiti tudi že pri nas, in bojim se, da se bo takšno razpoloženje v že bližnji prihodnosti še razmahnilo.

Že ti prvi pomisleki nas nagovarjajo k temu, da je pojem Evrope nalepka, za katero se skrivajo neznansko velika kompleksnost, pluralne nacionalne (etnične) usode, življenjske filozofije, zgodovinski diskurzi in raznolike ekonomske realnosti. Vse do sedaj preizkušene ideologije so si naložile prevelik zalogaj, ko so ali če so ponujale svoje »velike« in »dokončne« odgovore za Evropo – in zaradi njene teže tudi ne brez zanemarljivih posledic za preostali svet. Čeprav za ideologije zaenkrat ne moremo reči, da pripadajo preteklosti, pa si dovoljujemo, seveda na podlagi branja sedanjih tokov, tvegati oceno, da ideologije v konstituiranju nove pluralne evropske identitete prav gotovo ne bodo več igrale tiste vloge, na katero so bile navajene dosedaj. Da ne bi dajali napačnega vtisa, kot da vse ideologije

med seboj izenačujemo, zapišimo, da so od cilja civilizacijske kohabitacije Evropo najbolj oddaljevale totalitarne ideologije, med njimi sta v novejšem času najbolj izstopali nacifašistična in boljševiška z vsemi (nacionalnimi) različicami, preko katerih sta se kazali ali se še kažeta. Če ugotovljamo, da ideologije kot take izgubljajo svojo moč nad zgodovino in v njej (v tem smislu je lahko dosti inventivna paradigma o »koncu ideologij« in morebiti tudi o »koncu zgodovine«), pa ne bi bilo dobro oz. ne bi imelo nobenega pravega opravičila ignoriranje analize učinkov transformiranih ideologij na družbene procese, ki odločajo o evropski skupni usodi. Pri taki analizi bi se kaj hitro pokazalo, da je od zgolj abstraktnega manipuliranja z Evropo bolj malo koristi in da lahko do prvih produktivnih obetov pridemo, ko bomo »kontinent« diferencirali z ozirom na vsaj tele tri temeljne dimenzije (s tem vseh dimenzij še zdaleč ne izčrpamo): stopnja družbenoekonomskega razvoja, kulturno-jezikovno-verske tradicije in tip političnega sistema.

Zavest o razlikah med posameznimi območji, kar zadeva prvo dimenzijo, je daleč najbolj razširjena in »legitimacija« neke države. Pod ravnijo družbenoekonomskega razvoja se običajno razume življenjski standard, izobraženost prebivalstva, socialno in zdravstveno varstvo ter možnosti zadovoljevanja kulturnih potreb. Ni treba posebej poudarjati, kako velikanske razlike obstajajo v Evropi, če upoštevamo že samo prvo dimenzijo. Pri kulturno-jezikovno-verskih tradicijah se moremo v grobem omejiti na tri najbolj značilne kulturne skupine: južne in jugozahodne evropske rimokatoliške kulturne skupine, centralne in severne evropske (germanske) protestantske kulturne skupine in vzhodnoevropske slovanske pravoslavne kulturne skupine. Glede na zadnje velike družbene spremembe v Vzhodni in Centralni Evropi je razlika med kapitalističnimi tržnimi ekonomijami in političnimi sistemi ter socialističnimi planskimi gospodarstvi ublažena, vendar prav gotovo še dalj časa ne bo mogoče govoriti o kaki idealni konvergenci obeh sistemov. Prvi bo seveda ohranil in še najverjetneje naprej razvijal svoj model, ki je relativno najuspešnejši, medtem ko bo za drugega prejkone značilno novo prehodno obdobje z vsemi pretresi in negotovostmi, ki običajno spremljajo tovrstne faze družbenega razvoja. Nobeno razmišljanje o Evropi – in še posebej o njenih integracijskih perspektivah – ne bi smelo iti mimo teh evidentnih znakov multi-dimenzionalnosti evropskega družbenega prostora.

Vprašanja ekonomskega in civilizacijskega preživetja, ki pretresajo svet na koncu drugega tisočletja, niso Evropi neznan – Evropa se na svoji periferiji – in ne samo na njej – tudi sama sooča z njimi. Totalitarne ideologije, ki so pred dobrega pol stoletja onesrečevale evropske narode, je Evropa ponudila tudi neevropskemu svetu, kjer pa so bile posledice prav tako razdiralne in nemalokrat celo z dolgotrajnejšim učinkom. Izvirni greh je bila tudi v tem primeru enoumna ideologija, ki je slepo drvela za čimvečjo ekspanzijo geografskega prostora in vsesavanjem vedno večjega števila človeških duš v eno in edino zveličavno politično posodo. Morda je današnji čas v Evropi enkrat za vselej odstranil možnost ponovitve skrajnih totalitarnih vzorcev, vendar nas to ne sme zapeljovati v pretirani optimizem: zgodovina se je mogla vedno pohvaliti s čim novim in si ni zastonj prisluzila prideva, da zna biti ali da je celo po definiciji zvijačna. Na tem mestu lahko opozorimo le na eno takih možnosti, tj., da se novi vzorci nadvlade v odnosih med ekonomsko neenakomerno razvitimi državami oprejo ravno na to dejstvo: da si ekonomsko močni svoje pravice preprosto vzamejo in diktirajo svoje usluge siromašnejšim. Če se sčasoma ekonomska premoč naseli še v ideološki in politični diskurz, se bojim, da utegne našemu optimizmu zmanjkovati sape.

Že danes kaže prisluhnti tistim skeptičnim glasovom, ki ne sprejemajo kar

tako na slepo vseh evropskih integracijskih pobud, za katerimi se lahko od primera do primera skrivajo tudi čisto sebični interesi posameznih nacionalnih držav, čista sla po dominaciji nad ljudmi in naravo in kar je še takega. Če tak scenarij evropskega razvoja ne bo ugledal belega dne, se bomo lahko zahvalili ravno skeptični čuječnosti nad pobudami in motivi, ki se bodo sklicevali ali celo prisegli na evropskost. Nek moj dobri francoski znanec rad opozarja na past, seveda z namenom, da bi se ji tokrat izognili, iz Maupassantove novele Ogrlica. Mlada delavka si je za ples od delodajalca sposodila dragoceno ogrlico, ki pa so ji jo ukradli. Da ne bi bila ob čast, si je sposodila veliko vsoto denarja in z njim kupila povsem enako ogrlico in jo vrnila bogatemu posojevalcu. Potem je skorajda ves preostali del svojega življenja posojilo odplačevala. Proti koncu življenja je po naključju spet srečala svojega nekdanjega delodajalca in mu povedala, kaj se je z ogrlico v resnici zgodilo. Delodajalca je ta zgodba neznansko presenetila. Povedal ji je, da posojevalna ogrlica sploh ni bila prava in da je bila brez vrednosti.

Duhovno in materialno približevanje evropskim standardom predstavlja poseben problem za države, ki so se šele pred kratkim osvobodile totalitarnega sistema. Problem ni bistveno manjši od tistega, pred katerim je bila na primer Nemčija leta 1945: kako denacificirati tam, kjer se je ogromna večina ljudi identificirala z nacizmom? Kje dobiti sodnike, ekonomiste, profesorje, novinarje, upravne delavce, inženirje, ki niso bolj ali manj prostovoljno sodelovali s starimi oblastnimi strukturami? Kako se izogniti takim posledicam občutka (kolektivne in individualne) krivde, ki lahko dolgoročno hranijo novo zlo, tako kot po prvi svetovni vojni – in ki ga je znal Hitler tako dobro mobilizirati? Ali ne stojijo ljudje danes v Vzhodni Evropi pred podobnimi vprašanji? Tzvetan Todorov iz francoske CNRS govori upravičeno v tej zvezi o nevarnostih posttotalitarne depresije. Treba je namreč priznati, da je na primer komunistični totalitarizem tam, kjer je bil najbolj »avtentičen«, dosegel zavirljivo samoperpetuacijo in perfekcijo, ki ne bosta kar tako in preprosto izpuhteli v zrak.

Tako Vzhod kot Zahod sta se nenadoma znašla v situaciji, ko ni več mogoče definirati sovražnika. Ne vemo odgovoriti na vprašanje, kako bo ta problem konzumiral zahodni človek in sistem, vzhodna, kot rečeno, ga izražata skozi individualno in kolektivno zaznavanje krivde. Med obiskom v Pragi ne boste več srečali nikogar, ki bi bil pripravljen podpreti stari sistem, vsepovsod boste lahko našli le njegove nasprotnike. Podpisniki »Listine 77« niso nikoli presegli števila 2000. Kje so se tedaj skrivali današnji nasprotniki starega sistema? Ni se težko strinjati, da taki novi akterji na političnem odru ne vzbujajo kakega pretiranega občudovanja. Vendar ne smemo izrekati prenačelnih sodb; morda pa je prav njihova izkušnja, na katero hočejo sedaj čimprej pozabiti, porok bolj odprte (civilne) družbe, prek katere bi mogli zasesti enega od bolj zračnih prostorov v evropskem skupnem domu? Preveč enostavna in netočna bi bila ocena, da je totalitarizem le uničeval moralne vrline. Dogajalo se je še nekaj drugega, nič manj pomembnega, tj., da je tak sistem v svojih nasprotnikih spodbujal oz. naravnost razmnoževal moralne vrline. Kaj drugega govorijo osebni življenjepisi in dela Solženicina, Saharova, Michnika, Kurona, Havela in drugih? Bilo jih je v resnici malo, toda njihov moralni primer se je pred ljudmi pojavil kot merilo za razlikovanje dobrega in slabega.

Evropa v nastajanju vpisuje v svojo zgodbo, če le nismo preveč neskromni, tudi marsikatero dilemo, o kateri smo govorili na tem mestu.